

تبیین الگوی سازمان یابی فضایی زیست پذیری شهری (نمونه موردی: شهر ایلام)

مهدی نیک سرشت^۱

زهرا تردست^۲

دکتر ابوالفضل مشکینی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۲۰

چکیده

زیست‌پذیری به‌عنوان مفهومی چندبعدی و کلی، بازتابی از نوع فعالیت‌ها و رویدادهایی است که در فضا صورت پذیرفته و محیط زیست شهری را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. بنابراین می‌توان گفت زیست‌پذیری با هدایت و کنترل سازمان‌یابی فضایی شهر روح و معنای واقعی می‌گیرد. از آنجایی که رویکرد زیست‌پذیری بر مبنای بستر جغرافیایی و شرایط محلی حاصل از سازمان فضایی سنجیده می‌شود. از این رو پژوهش حاضر نیز می‌کوشد تا میزان اثرگذاری سازمان‌یابی فضایی بر زیست‌پذیری شهر ایلام را بررسی کند. روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی و پیمایشی می‌باشد. داده‌ها به روش کتابخانه‌ای-اسنادی و میدانی و با ابزار پرسشنامه گردآوری شده است. جامعه آماری پژوهش، متخصصین و صاحب‌نظران ساکن در شهر ایلام می‌باشند که از میان آن‌ها حجم نمونه تحقیق از طریق گلوله برفی ۳۰ نفر مشخص گردید. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل رگرسیون خطی ساده و ضریب همبستگی پیرسون بهره گرفته شده است. نتایج به‌دست‌آمده میزان شدت همبستگی ۰/۹۵۱ برای مجموع دو متغیرها را نشان می‌دهد. نتیجه حاصل از ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد بین دو متغیر رابطه معناداری با شدت همبستگی بسیار قوی وجود دارد. بر اساس آزمون رگرسیون خطی از میان شاخص‌های سازمان‌یابی فضایی عوامل طبیعی بیشترین تأثیر بر زیست‌پذیری شهر ایلام داشته و در مراتب بعدی عوامل تاریخی، اجتماعی، کالبدی و فعالیت‌ها و درنهایت ساختار اقتصادی با میزان ضرایب همبستگی متفاوت قرار دارد. همچنین نتایج آزمون رگرسیون نشان داد که مقدار ضریب تعیین تعدیل شده برابر با ۰/۹۰۲ است که بر اساس آن متغیر مستقل توانسته است ۹۰٫۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کند و مابقی تغییرات تحت تأثیر متغیرهای خارج از مدل می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: سازمان‌یابی فضایی، زیست‌پذیری، کیفیت زندگی، شهر ایلام

^۱ مربی گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور تهران

^۲ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران مرکزی

meshkini@modares.ac.ir

^۳ دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران

۱- مقدمه

زیست‌پذیری مفهومی چندبعدی است که گاه با مفاهیم کیفیت زندگی، رفاه و رضایت‌مندی از شرایط آن دارای همپوشانی است و جنبه‌های مختلفی نظیر مسائل مادی و غیرمادی را در برمی‌گیرد (Dajian & Peter, 2013: 17). بر این اساس زیست‌پذیری یک شهر می‌تواند بیانگر پایداری آن شهر باشد، این پایداری نشأت گرفته از عوامل بسیاری است. یکی از این عوامل بسیار مهم و مؤثر، چگونگی سازمان‌یابی فضایی شهری است. سازمان‌یابی فضایی به‌عنوان عامل اصلی و کلیدی در شکل‌گیری، استقرار، پایداری و زیست‌پذیری سکونتگاه‌های انسانی به‌ویژه نواحی شهری ایفای نقش می‌کند. درواقع سازمان فضایی برآیند تمام نیروهای انسانی، طبیعی و انسان‌ساخت است که هم دارای نمود عینی و هم نمود ذهنی است (منتظری و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۸). چنانچه عناصر این نیروها به شکل سیستمی همسو، با عملکرد و کارکرد مکملی عمل نمایند و پیوند میان این عناصر با چیدمان و نظم موجود بین آن‌ها مطابق با رضایت شهروندان باشد موجبات تداوم و تعالی شهر را فراهم می‌نماید و تصویری از مفهوم زیست‌پذیری، ارتقاء کیفیت زندگی و پایداری شهری را نشان می‌دهد. بنابراین می‌توان گفت سازمان‌یابی فضایی شهر، چنانچه عملکرد مثبت داشته باشد زیست‌پذیری شهر را فراهم خواهد کرد. در قرن حاضر با افزایش جمعیت شهری، توسعه فضایی و بدقوارگی شهرها، عدم تناسب و هماهنگی بین عناصر شهری، شکل‌گیری فعالیت‌های کاذب و متنوع به‌تبع آن تحولات کالبدی، قطبی شدن مراکز شهرها و به وجود آمدن مفهوم مرکز-پیرامون، معادلات و عوامل حاکم بر سازمان‌یابی فضایی متحول گشته و شهرها با مسائلی در عرصه‌های مختلف طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی مواجه گشته‌اند. به دنبال این امر زیست‌پذیری شهرها که حاصل تعامل میان عوامل و عناصر سازمان‌یابی فضایی شهر می‌باشد با مشکلات بسیاری روبرو گشته است. در این راستا ارزیابی مکان‌ها و فضاهای شهری به‌وسیله معیارهای کیفیت محوری ضمن شناسایی مسائل و محدودیت‌های فضاها باعث بهبود وضعیت و پویایی آن‌ها شده و آن‌ها را ملتمز به تغییرات مداوم در جهت زیست‌پذیر نمودن هرچه بیشتر خواهد کرد. بنابراین با توجه به اهمیت موضوع، این پژوهش سعی دارد ضمن بررسی سازمان فضایی شهر ایلام تأثیر آن را بر زیست‌پذیری شهر نیز بررسی نماید.

مهم‌ترین ویژگی سازمان فضایی استان ایلام از نظر چگونگی توزیع فضایی نقاط شهری و جمعیتی و اقتصادی نقش برتر و غالب شهر ایلام در نظام سلسله‌مراتبی شهری این استان می‌باشد. به نظر می‌رسد این امر نه به خاطر ساختار نظام‌مند شهری در شهر ایلام بلکه به دلیل شرایط نامساعد، فقر و محرومیت، بالا بودن میزان بیکاری، شکاف عمیق و فزاینده در توزیع درآمد و پایین بودن بهره‌وری کشاورزی و عدم وجود فرصت‌های شغلی در شهرستان‌ها و مراکز تابع شهر ایلام بوده است، که از مهم‌ترین پیامدهای آن مهاجرت بی‌رویه روستاییان و شهرهای اقماری به شهر ایلام می‌باشد. برآیند این امر موجب شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در حاشیه شهر ایلام و رشد

فزاینده فضای فیزیکی شهر، اقتصاد ناپایدار و شکل‌گیری مشاغل و فعالیت‌های کاذب در سطح شهر، تراکم بالای جمعیتی، کمبود خدمات زیربنایی و تجهیزات شهری و توزیع نامناسب کاربری‌ها در سطح شهر و عدم دسترسی‌های مناسب و درنهایت اکوسیستم ناپایدار را در پی داشته که موجب عدم تعادل در سازمان فضایی شهر ایلام گردیده است. بدیهی است این مشکلات موجب افت کیفیت زندگی و زیست پذیری و عدم ساماندهی عناصر شهری در شهر ایلام گردیده است. به طوری که نیاز به برنامه‌ریزی صحیح به منظور حرکت به سوی چشم‌اندازی مطلوب اجتناب‌ناپذیر می‌باشد چراکه در صورت عدم کنترل و هدایت هدفمند در توسعه شهر روند تغییرات کالبدی- فضایی شهر ایلام دچار گسیختگی و بی‌نظمی فضایی بیشتر گردیده و کیفیت زندگی و زیست‌پذیری در شهر ایلام با مشکلات جدی روبه‌رو خواهد گشت. با توجه به مطالب ذکر شده و اهمیت موضوع هدف اصلی پژوهش حاضر دست‌یابی به پاسخ این سؤال است، که اساساً سازمان‌یابی فضایی شهر ایلام چه میزان بر زیست‌پذیری آن تأثیر دارد؟

۲- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

مفهوم زیست‌پذیری در کنار پایداری و به‌عنوان یک شعار در گفتمان عمومی و برنامه‌ریزی پدید آمده است (Matthias Ruth & Rachel S, 19:2013). اداره ملی هنر آمریکا در سال ۱۹۷۰ برای اولین بار واژه زیست‌پذیری را به‌منظور دست‌یابی به ایده‌های برنامه‌ریزی شهری مدنظر قرارداد (Larice, 2005: 58). بعد از آن برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در رابطه با ایجاد و یا حفظ شهرهای زیست‌پذیر از مفهوم زیست‌پذیری به‌عنوان یک اصل راهنما برای سرمایه‌گذاری و تصمیم‌گیری و شکل دادن به محیط اجتماعی، اقتصادی، فیزیکی و بیولوژیکی شهری استناد می‌کنند (Pacione, 2003: 34). می‌توان گفت زیست‌پذیری، استاندارد زندگی و مطلوبیت کلی زندگی مردم در یک محدوده مانند شهر است (Okulicz, 2012: 1). در معنای کلی زیست‌پذیری به مفهوم دست‌یابی به قابلیت زندگی بهتر است و در واقع می‌توان آن را دست‌یابی به کیفیت برنامه‌ریزی شهری خوب یا مکان پایدار دانست (ساسانپور و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۲). از نظر سوزان کاتر زیست‌پذیری عبارت است از اندازه‌گیری شرایط مکان و این که شرایط چگونه به‌وسیله افراد، تجربه و ارزیابی می‌شوند و اهمیت نسبی هر یک از این شرایط برای افراد به چه میزان است (2016: 698). Khorasani et al). کیفیت زندگی در هر مکان در مرکز توجه این مفهوم قرار داشته و شامل نماگرهای قابل‌اندازه‌گیری بسیار متنوعی است که معمولاً تراکم، حمل‌ونقل، امنیت و پایداری، اجزای ثابت آن‌ها تشکیل می‌دهند (Perogordo Madrid, 2007: 40). بدیهی است زیست‌پذیری و پویایی فضای شهری و در مقابل، ملال‌انگیزی آن بازتاب شمار و به‌خصوص نوع فعالیت‌ها و رویدادهایی است که در فضا صورت می‌پذیرد (پاکزاد، ۱۳۸۶: ۸۹). زیرا فضای شهر و روابط جاری حاصل از نوع فعالیت‌ها در آن باهم در ارتباط متقابل هستند و از هم تأثیرپذیرند که درنهایت سازمان فضایی شهر

را شکل می‌دهند به همین جهت می‌توان گفت سازمان‌یابی فضایی مفهومی فراتر از اجتماع محض کانون‌ها و فعالیت‌های وابسته به آن است (امانپور و سجادیان، ۱۳۹۵: ۹۰). و بر آن است تا نظم را به‌عنوان مفهومی بنیادی در بین سیستم شهری پدید آورد (Misaghi & Ghadiklaei, 2014: 94). بنابراین زیست‌پذیری با هدایت و کنترل عناصر فضایی و شکل‌گیری منظم سازمان‌یابی فضایی شهر روح و معنای واقعی می‌گیرد. صاحب‌نظران حوزه سازمان فضایی بخصوص دنیس راندینلی ارتباط بین عناصر سازمان فضایی را در هفت گروه (ارتباط کالبدی، خدماتی، اقتصادی، تکنولوژی، اجتماعی، حرکات جمعیتی، اداری و سیاسی) دسته‌بندی نموده‌اند (Rondinelli, 1985: 141). ویدمن معتقد است مؤلفه‌های مانند مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی و ... همگی جمع می‌شوند و نهایتاً در قالب سازمان فضایی شهری تبلور می‌یابند (Wiedmann et al., 2012: 56). به‌طورکلی سازمان فضایی شهر تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، محیطی و کالبدی، طبیعی، سیاست‌های مدیران شهری، تاریخی، زیرساخت‌ها، شبکه‌های حمل‌ونقلی و ارتباطات، برنامه‌ریزی کاربری اراضی و نظام تقسیمات کالبدی و ... قرار دارد و ارتباط آن با زیست‌پذیری شهرها از طریق هدایت این عوامل و نحوه چیدمان فیزیکی و توزیع فضایی متعادل خدمات شهری و کنترل روابط موجود بین آن‌ها است. پس زیست‌پذیری در مکانی می‌تواند صورت گیرد که در آن عوامل مذکور رعایت شده و شاخص‌های یک زندگی خوب از نظر مادی، اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و دسترسی عادلانه به امکانات و خدمات استاندارد شهری و زمینه‌های رفاه و آسایش جامعه در ورای این عوامل فراهم باشد. از نظر مفهومی زیست‌پذیری را از طریق رویکردهای متنوعی می‌توان موردسنجش و ارزیابی قرارداد از جمله:

- رویکرد تجربی به شهر زیست‌پذیر (خراسانی، ۱۳۹۱)

- رویکرد ادراکات فردی و مطالعات بهزیستی ذهنی (رشیدی ابراهیم حساری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۱)

- رویکرد کیفیت زندگی: کیفیت زندگی شهری مفهومی جامع است. این رویکرد شامل دو بعد ذهنی (رفاه) و عینی (کیفیت مکان) (Murgas & Klobuucnik, 2016:) و دو سطح فردی و اجتماعی (Murgas & Klobuucnik, 2018: 184) است. مبنای مفهوم کیفیت زندگی شهری یک درک کلی از رویکردهایی است که بر سلامت و کیفیت مکان تمرکز دارند (Marans, 2011: 45). در گذشته توجه کیفیت زندگی شهری به شرایط مادی، به‌خصوص استانداردهای زندگی متمرکز بود (Martins & Santos, 2007: Peil, 1984) ولی در حال حاضر، به ابعاد ذهنی و عینی کیفیت زندگی شهری و اندازه‌گیری آن اشاره دارد (Stimson & Marans, 2011: 35). یکی از شاخص‌های اصلی کیفیت زندگی شهری، کیفیت اجتماعی است (Andrews, 2001; Marans, 2016: 42; Murgaš, 2012). شاخص مهم دیگر از کیفیت زندگی شهری، دامنه زیست‌محیطی آن است (Murgas & Klobuucnik, 2016: 106). در کیفیت زندگی شهری توجه به شاخص‌های

اجتماعی، فرهنگی، محیطی و روانی مد نظر است (حیدری، ۱۳۹۵: ۱۸۹). با توجه به این که رویکرد کیفیت زندگی بیانگر نگرش عینی موجود در فضا بوده و در واقع دارای نوعی جامعیت از مفهوم زیست‌پذیری و اثرگذاری عوامل مختلف بر آن است و با توجه به ماهیت این پژوهش رویکرد سوم یعنی کیفیت زندگی مبنای پژوهش حاضر قرار می‌گیرد.

از نظر پیشینه تحقیق و سوابق بررسی تاکنون پژوهش‌های زیادی انجام شده است که در زیر به برخی از پژوهش‌های که به پژوهش حاضر نزدیک هستند اشاره می‌شود.

خراسانی و زرغام فرد (۲۰۱۷) نیز در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل اثرات عوامل فضایی بر زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری» ضمن بررسی ادبیات نظری زیست‌پذیری و عوامل موثر بر آن با استفاده از مدل معادلات ساختاری و نرم افزار لیزرل به تجزیه و تحلیل فاکتورهای فضایی در مقیاس محلی و منطقه‌ای بر زیست‌پذیری روستاهای اطراف شهرستان ورامین در استان تهران پرداخته اند و دریافته اند که بین عوامل فضایی و شاخص رفاه در روستاهای انتخاب شده رابطه معناداری وجود دارد.

محمد کاشف (۲۰۱۶) در پژوهش «زیست‌پذیری شهری در سراسر مرزهای انتظامی و حرفه‌ای» به بررسی ادبیات و تئوری‌های مختلف که به مفهوم زیست‌پذیری کمک می‌کنند پرداخته است و سپس شهرها را با توجه به ساختارهای اکادمیک معماری و برنامه‌ریزی شهری به همراه فرهنگ شهرها و براساس استانداردهای زندگی و خدمات و تعاملات بین المللی رتبه‌بندی می‌کند. هدف این پژوهش روشن‌سازی شرایط و فرایندهای است که سطح زیست‌پذیری محیط‌های شهرها را بالا می‌برند. بخش عمده مقاله در رابطه با شهرهای استرالیایی و اروپایی و شمال امریکا می‌باشد.

ماتیاس و فرانکلین (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «زیست‌پذیری برای همه؟ محدوده‌های مفهومی و مفاهیم کاربردی» دریافته‌اند که زیست‌پذیری در کنار مفهوم پایداری ارتقاء پیدا کرده و زیست‌پذیری را درک عموم از زیست‌پذیری، سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی در شهرها و به‌علاوه حس رقابت مابین شهرها برای جلب توجه مردم دانسته‌اند. در این پژوهش در رابطه با اصول اساسی و ابزارهای زیست‌پذیری و سیاست‌های ارتقاء زیست‌پذیری بحث شده است

بندرآباد (۱۳۹۰) در رساله خود تحت عنوان «تدوین اصول الگوی توسعه فضا و شکل شهر زیست‌پذیر مطالعه موردی منطقه ۱، ۱۵، ۲۲ شهر تهران» مولفه‌های سیاست‌های مدیریت شهری، سبز طبیعی، الگوی تاریخی، فعالیت اقتصاد شهری، و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان شاخص‌های برای شکل یک شهر زیست‌پذیر شناسایی نموده است.

ایراندوست و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «شاخص زیست‌پذیری محیط‌های شهری، مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر مقدس قم» می‌کوشند تا ضمن شناسایی مشخصه‌های جوامع شهری زیست‌پذیر، وضعیت زیست‌پذیری بخش مرکزی شهر قم را ارزیابی کنند و به این پرسش پاسخ دهند که این محدوده از نظر شاخص‌های زیست‌پذیری چه وضعیتی دارد؟ یافته‌های پژوهش

نشان می‌دهد باید سیاست‌هایی برای تمرکززدایی فعالیت‌ها، تغییر در سیاست‌های توسعه مبتنی بر خودرورمحوری، تلاش برای تثبیت ساکنان قدیمی منطقه (نوسازی، افزایش کیفیت خدمات محله) و از این قبیل موارد اتخاذ شود تا کیفیت زندگی در این بخش از شهر بهبود یابد.

شاهیوندی و دیگران (۱۳۹۴)، در پژوهشی با هدف بررسی ویژگی‌های کالبدی محله سنبلستان اصفهان و تاثیر آن بر زیست‌پذیری، شناخت وضعیت سر زندگی و زیست‌پذیری اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و فرهنگی در محله و میزان اثرگذاری شاخص‌های کالبدی بر زیست‌پذیری پرداخته و برای درک ارتباط شاخص‌ها از مدل معادلات ساختاری بهره گرفته شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد شاخص‌های کالبدی روی سرزندگی اقتصادی و فرهنگی اثرگذار بوده ولی ارتباط معناداری بین شاخص‌های کالبدی با سرزندگی اجتماعی و زیست محیطی در محله یاد شده وجود ندارد و سرزندگی اقتصادی مهم‌ترین عامل تاثیر گذار بر دل بستگی ساکنان و دلیل اقامت آن‌ها در محله است.

رشیدی ابراهیم حساری و همکاران (۱۳۹۵) در تحلیل فضایی منطقه کلانشهری تبریز با رویکرد زیست‌پذیری به شناخت پایه‌ای از وضعیت حاکم بر زیست‌پذیری منطقه کلانشهر تبریز پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد زیست‌پذیری منطقه در حد متوسط بوده و در تمامی نقاط محدوده مورد مطالعه شرایط زیست‌پذیری یکسان نبوده و از نظر تفاوت شاخص زیست‌پذیری تفاوت معناداری دیده می‌شود.

سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی زیست‌پذیری شهری، مفهوم، اصول، ابعاد و شاخص‌ها ضمن معرفی زیست‌پذیری به عنوان رویکرد غالب در برنامه‌ریزی شهری جهان معاصر؛ خاستگاه نظری، دیدگاه‌های تاثیرگذار و ادبیات نظری- تجربی، ابعاد و شاخص‌های آن را بررسی کرده است. این تحقیق به لحاظ هدف بنیادی- نظری و داده‌های آن، به روش کتابخانه‌ای- اسنادی فراهم آمده است. یافته‌های مقاله بیانگر این موضوع است که با توجه به شرایط امروز، در بیشتر شهرهای جهان توافق کلی درباره اهمیت و ضرورت شناخت، تحلیل و تبیین زیست‌پذیری شهری در ابعاد گوناگون وجود دارد؛ اما اجماع نظر درباره تعریف، اصول، معیارها و شاخص‌های آن وجود ندارد. مهم‌ترین علت این امر را می‌توان در وابستگی مستقیم این مفهوم به شرایط مکانی، زمانی و مهم‌تر از همه، بستر اجتماعی- اقتصادی و مدیریتی جامعه هدف دانست.

بنا بر پیشینه پژوهش، هرکدام از مطالعات جنبه‌های خاصی از زیست‌پذیری را بررسی کرده‌اند. به نظر می‌رسد در رابطه با موضوع تأثیر سازمان‌یابی فضایی بر زیست‌پذیری شهر تاکنون پژوهشی صورت نگرفته است. بنابراین نوآوری این پژوهش در این است که به بررسی این موضوع می‌پردازد.

۳- روش شناسی پژوهش و محدوده مطالعاتی

۳-۱- روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ روش توصیفی- تحلیلی و پیمایشی و از نظر هدف کاربردی است. برای گردآوری اطلاعات از دو روش مطالعات اسنادی و پیمایشی استفاده می‌شود. در گام نخست به منظور آشنایی با پیشینه و مبانی نظری موضوع از منابع علمی و بخش دیگر اطلاعات از طریق مطالعه پیمایشی و با ابزار پرسشنامه جمع‌آوری شده است. جامعه آماری پژوهش متخصصین، کارشناسان و صاحب‌نظران ساکن در شهر ایلام می‌باشد که از طریق گلوله برفی ۳۰ نفر از آن‌ها به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. برای سنجش روایی پرسشنامه‌ها، از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. آلفای کرونباخ به‌دست‌آمده برای پرسشنامه برابر با ۰,۹۲۸ بوده که نشانگر ضریب پایایی بسیار قوی می‌باشد. به‌منظور بررسی رابطه بین عوامل سازمان‌یابی فضایی و زیست‌پذیری در شهر ایلام اقدام به بهره‌گیری از آزمون‌های همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی ساده شده است. در این پژوهش زیست‌پذیری، متغیر وابسته و سازمان‌یابی فضایی متغیر مستقل به شمار می‌رود. در پژوهش حاضر سعی گردیده از شاخص‌های استاندارد جهانی زیست‌پذیری و متناسب با رویکرد کیفیت زندگی به‌عنوان یکی از رویکردهای قابل‌سنجش در زیست‌پذیری استفاده شود. در این راستا شاخص‌ها در چهار بعد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی انتخاب شدند. در جدول شماره ۱ شاخص‌های زیست‌پذیری آورده شده است.

جدول ۱: شاخص‌های زیست‌پذیری

ابعاد	شاخص‌ها
کالبدی	دسترسی به کاربری‌های (تجاری- خدماتی- آموزشی- فضاهای سبز و ...)- کیفیت خدمات و تجهیزات- برخورداری از زیبایی سیما و منظر شهر- دسترسی به مرکز خرید و تأمین نیازهای روزمره- دسترسی به مسیرهای پیاده و دوچرخه- دسترسی مناسب به پارکینگ و حمل‌ونقل عمومی- برخورداری از روشنایی کافی در معابر و مساکن- رضایت از دسترسی به مکان‌های تفریحی و فراغت و کیفیت مناسب آن‌ها- استحکام بنای مسکن- رضایت از توزیع فضایی خدمات در سطح شهر- کیفیت امکانات و زیرساخت‌ها (برق، گاز، آب، خطوط تلفن، اینترنت)- کیفیت راه دسترسی به شهر
اجتماعی	مشارکت و همبستگی در امور محله- رضایت از آموزش‌های عمومی- رضایت از کیفیت خدمات بهداشتی- میزان ارتباط با مدیران و مسئولین شهری- تراکم جمعیت در محلات- میزان حضور در اماکن عمومی- رضایت از روابط اجتماعی محله‌ها- رضایت کلی از همسایه‌ها- امنیت فردی و اجتماعی- امنیت کودکان و زنان در طی شبانه‌روز- پیوستگی و تعلق به مکان- تمایل به زندگی و ماندگاری

ادامه جدول ۱: شاخص‌های زیست پذیری

ابعاد	شاخص‌ها
اقتصادی	داشتن شغل مناسب- درآمد مناسب خانوار- درآمد مناسب حاصل از فرصت‌های شغلی- تعدد فرصت‌های شغلی- رضایت از هزینه‌های مسکن و زمین - رضایت از میزان هزینه‌های روزمره- رضایت از میزان هزینه‌های دسترسی‌ها و حمل‌ونقل- تمایل به سرمایه‌گذاری در شهر
زیست محیطی	برخورداری از دفع بهداشتی فاضلاب- کیفیت و جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی- رضایت از فقدان آلودگی صوتی- رضایت از کیفیت هوا - رضایت از پاکیزگی محیط و چشم‌انداز- وسعت فضاهای سبز و کیفیت مناسب آن‌ها - چشم‌انداز مناسب ساختمان‌ها و معماری بناها

مآخذ: نگارندگان

دسته دوم از شاخص‌هایی که در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته‌اند، شاخص‌های سازمان‌یابی فضایی هستند. نکته مهم و قابل توجه این که در این پژوهش دو دسته عوامل درونی و بیرونی که بر سازمان‌یابی فضایی و به تبع بر کیفیت زیست‌پذیری شهر ایلام تأثیرگذارند، مورد توجه قرار گرفته‌اند. از آنجایی که این ویژگی‌ها همگی بر ابعاد فضایی و مکانی شهر اثرگذار هستند به صورت یکپارچه بررسی شده‌اند. در جدول شماره ۲، عوامل سازمان‌یابی فضایی مؤثر بر زیست پذیری شهری که با استفاده از ادبیات تحقیق و نیز متناسب با ویژگی‌های شهر مورد مطالعه انتخاب شده‌اند، نشان داده شده است.

جدول ۲: شاخص‌های سازمان‌یابی فضایی

شاخص‌ها	نماگرها
ساختار طبیعی شهر	موقعیت جغرافیایی- ویژگی‌های اقلیمی- منابع آب‌های سطحی و شبکه آن- ساختار زمین‌شناسی و توپوگرافی- خاک، پوشش گیاهی و جانوری- منابع و جاذبه‌های طبیعی- شرایط ناهمواری‌ها- وضعیت شیب شهر.
ساختار تاریخی شهر	مراحل رشد تکوینی شهر- وابستگی فعالیت‌ها به مراکز اولیه آن- هسته اولیه شهر - بافت‌های تاریخی و کهن شهر- موانع و محدودیت‌های رشد فیزیکی- امکانات و قابلیت‌های توسعه فیزیکی شهر- نقش سیاست‌های کلی و ضوابط و مقررات بر روند فیزیکی شهر.
ساختار اجتماعی- فرهنگی	توپوگرافی اجتماعی طایفه‌های مستقر در محلات- فرهنگ شهری- میزان رشد جمعیت شهر (طبیعی یا مهاجرت‌های روستا - شهری یا مرکز - پیرامون)- تراکم جمعیت محلات و شهر- پایگاه اجتماعی.
ساختار اقتصادی	میزان سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های صنعتی، خدماتی، کشاورزی و ... - هزینه‌های اراضی و مسکن- سوداگری و بورس‌بازی زمین و مسکن - شکل‌گیری مراکز کار و تجارت - میزان درآمد و هزینه‌های مردم- پراکنش شاغلان در بخش فعالیت‌های خصوصی (عمده‌فروشی‌ها، خرده‌فروشی‌ها و ...)- میزان افراد بیکار و شاغل.

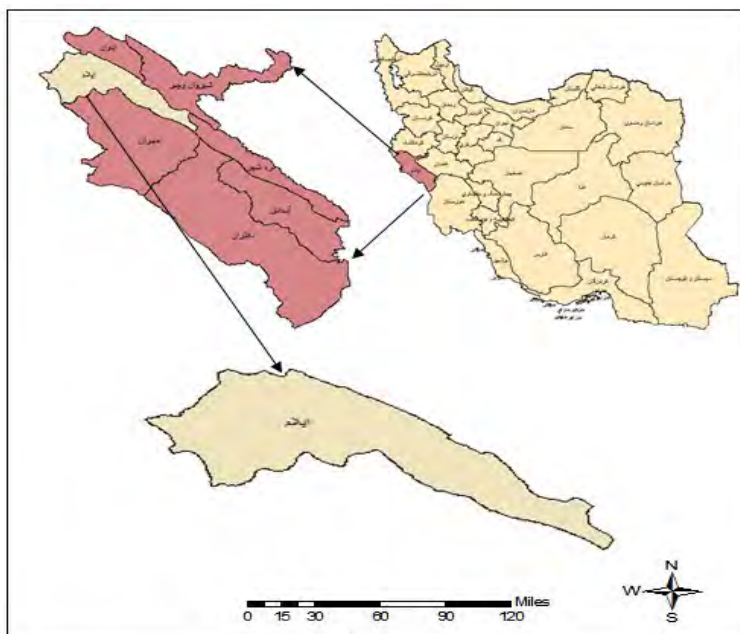
ادامه جدول ۲: شاخص‌های سازمان‌یابی فضایی

شاخص‌ها	نماگرها
ساختار کالبدی عملکردی شهر	الگوی عمومی شبکه معابر - وضعیت ایمنی و امنیت پیاده‌روها و شبکه معابر - ساختارهای ابنیه - الگوی پراکنش کاربری‌های اراضی و مکان‌یابی آن‌ها - تنوع فعالیت‌ها و عملکردهای شهری - الگوی قطعات - فضاهای عمومی و نظام تقسیمات واحدهای شهری - دانه و تراکم و نمود ظاهری کاربری‌ها - هویت‌مندی و خوانایی (بخش‌های شناخته‌شده برای شهروندان) - گونه شناسی بافت شهر - آرایش کالبدی نهادها و مؤسسات شهری -
عوامل بیرونی	جایگاه شهر در منطقه و استان - روابط اداری و سیاسی با مرکز و پیرامون - نحوه دسترسی‌ها به شهرهای اطراف - جریان بودجه و تصمیمات مسئولان نظام بروکراسی - تأثیر تهیه طرح‌های شهری بر فضاهای شهری - فاصله تا شهرهای اطراف

مأخذ: نگارندگان

۳-۲- محدوده مطالعاتی

شهر ایلام به‌عنوان مرکز استان ایلام بین ۳۳ درجه و ۲۱ دقیقه و ۳۰ ثانیه تا ۳۳ درجه و ۵۱ دقیقه و ۴۸ ثانیه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۴۱ دقیقه و ۰۷ ثانیه تا ۴۶ درجه و ۵۱ دقیقه و ۱۹ ثانیه طول شرقی در شمال غربی استان ایلام قرار گرفته است. این شهر از شمال به کوه‌های شنه‌چیر، از شرق به کوه‌های شلم و از غرب به کوه قلاقیران و نهایتاً رشته‌کوه کبیرکوه در جنوب منتهی می‌شود. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ جمعیت کل استان ایلام ۵۸۰۱۵۸ هزار نفر بوده که سهم شهر ایلام از این جمعیت ۲۳۵۱۴۴ هزار نفر است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). از نظر نظام تقسیمات کالبدی، شهر دارای ۴ منطقه ۱۵ ناحیه می‌باشد (مطالعات طرح تفصیلی شهر ایلام، ۱۳۹۴).

شکل ۱: نقشه موقعیت شهر ایلام در کشور و استان

۴- تجزیه و تحلیل یافته‌ها

۴-۱- سازمان یابی فضایی شهر ایلام

استان ایلام به دلیل قرار گرفتن در موقعیت خاص جغرافیایی و ژئوپلیتیکی و همچنین دارا بودن ساختار اقتصادی، اجتماعی و محیطی مختص به خود دارای مجموعه‌ای از ویژگی‌های مکانی و فضایی است که در آن شهر ایلام به‌عنوان مرکز استان متناسب با این عوامل اشکال متفاوتی را بر سازمان فضایی خود به وجود آورده است. این شهر از جمله شهرهای با ظرفیت پایین و کم‌اثر در سلسله‌مراتب شهری کشور محسوب می‌گردد، اما به‌طورکلی نقش آن در عرصه منطقه‌ای و به‌ویژه استانی قابل‌بررسی و توجه است. طبق سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ این شهر با دارا بودن ۲۳۵۱۴۴ نفر از جمله کم‌جمعیت‌ترین مراکز استانی در کشور به شمار می‌آید. به‌طورکلی این عوامل و عوامل دیگر همچون ساختار طبیعی، سازمان‌دهی سیاسی فضا (تقسیمات کشوری)، نظام استقرار جمعیت و فعالیت و تحولات تاریخی آن، فرآیندهای اجتماعی و اقتصادی و سرانجام نظام حرکت و سیاست و ساختار عملکرد و فعالیت بر وضعیت ساختار و سازمان فضایی شهر ایلام تأثیرگذار است. با این تفصیل در این بخش اطلاعات خود را در قالب شاخص‌های سازمان فضایی شهر ایلام تحلیل کرده تا در نهایت بتوان تأثیر آن‌ها را بر زیست‌پذیری شهر بررسی نمود.

ساختار طبیعی: منطقه ایلام از نظر تقسیمات زمین‌شناسی در بخش زاگرس چین‌خورده یا در بخش خارجی حوزه زاگرس قرار گرفته و امتداد ناهمواری‌های آن به تبعیت از سیستم زاگرس شمال

غربی - جنوب شرقی است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان ایلام، ۱۳۸۵، ۹). با توجه به این تقسیمات، بستر شهر ایلام بر روی رسوبات متعلق به دوره کواترنری از جمله آهک، گچ، مارن و شیل و سازندهای آبرفتی گسترش یافته است. شواهد نشان می‌دهد که این توپوگرافی در مکان‌گزینی، گسترش و توسعه فیزیکی شهر ایلام تأثیر بسزایی داشته است زیرا شهر ایلام از همه جهات توسط ارتفاعات محصور گردیده است. از نظر سطوح ارتفاعی، شهر ایلام در محدوده ارتفاعی ۱۲۵۰ متر در جنوب و جنوب غرب تا ۱۵۵۰ متر در شمال و شمال شرق امتداد می‌یابد. از نظر شیب نیز بستر شهر ایلام در شیب‌های تقریباً صفر تا ۱۵ درصد استقرار یافته است. افزایش شیب در محدوده شهر عموماً به سمت شمال و شرق است (انصاری لاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۶). بنابراین به تبعیت از عوامل ژئومورفولوژیکی شهر ایلام، از جمله شیب بسیار بالا و ارتفاعات منطقه و وجود سازندهای سست و فرسایش‌پذیری و قرارگیری مخاطرات دامنه‌ای و سیلاب، توسعه فیزیکی در قسمت‌های شمال-شمال شرقی، شرق و جنوب شرق با محدودیت مواجه است. همچنین در جهت جنوب‌غربی به دلیل حضور مسیل‌ها، روند توسعه محدود می‌باشد. در نتیجه بهترین مکان جهت توسعه فیزیکی آتی شهر ایلام اراضی موجود در شمال‌غرب شهر می‌باشند. با توجه به این بررسی‌ها می‌توان گفت ساختار طبیعی شهر ایلام یکی از مؤثرترین عواملی است که بر چگونگی سازمان فضایی آن تأثیرگذار است.

ساختار اجتماعی و فرهنگی: ساختار اجتماعی شهر ایلام تماماً ایلی- طایفه‌ای است و تقسیمات، تمایزات منطقه‌ای- شهری، بافت و انسجام شهر بر اساس فرهنگ ایل و طایفه استوار است. به گونه‌ای که هر منطقه و ناحیه از نظر نظام تقسیمات کالبدی شهر (به‌ویژه محله‌های قدیمی) به یک ایل و طایفه خاص اختصاص داده شده است. بنابراین از نظر اجتماعی شهر ایلام را از دو نگاه غالب می‌توان بررسی کرد:- نخست بافت‌های قدیمی شهر از جمله محله‌های انقلاب- کشوری- بانبرز که تقریباً با قدمت سکونت ۳۰ سال و پیش از آن تشکیل شده‌اند که در آن ساکنان تعلق خاطر خاصی به محله خود دارند و بافت جدید شهر که ساکنان آن کمتر از ۱۵ یا ۱۰ سال است در آن ساکن هستند و بیشتر محلی برای مهاجران تازه‌وارد به شهر است. از نظر میزان تراکم جمعیتی نیز بر اساس اطلاعات طرح تفصیلی، میزان تراکم جمعیتی در مناطق و نواحی یکسان نبوده و بیشترین تراکم جمعیتی به ناحیه یک منطقه دو و کمترین میزان تراکم نیز به ناحیه چهار در منطقه چهار (طرح تفصیلی شهر ایلام، ۱۳۹۴) اختصاص داده شده است.

ساختار اقتصادی: از نظر ساختار اقتصادی با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، استنباط می‌شود که بیش‌ترین سهم فعالیت اقتصادی در شهر ایلام با اقتصادی ضعیف و کاملاً دولتی مربوط به بخش خدمات به‌ویژه مشاغل کاذب، اداری و کارگری می‌باشد. در بخش حاشیه‌نشین شهر ایلام علاوه بر مشاغل کاذب، کشاورزی نیز از عمده‌ترین فعالیت‌های اقتصادی به شمار می‌رود. علت تمرکز بر بخش خدمات در شهر ایلام، مرکزیت سیاسی و اقتصادی شهر ایلام در استان می‌باشد از این‌رو شهر ایلام یکی از شهرهایست که بیشترین میزان کارمند را نسبت به جمعیتش دارا می‌باشد از نظر

پراکنش فضایی عمده‌ترین ویژگی اقتصادی شهر ایلام تجمع و فشردگی فعالیت‌ها حول قسمت مرکزی شهر یعنی در میدان ۲۲ بهمن و در راستای خیابان آن به سمت میدان کشوری و میدان سعدی و از طرف شمال به سمت بلوار امام می‌باشد. در این قسمت عمده‌ترین و مهم‌ترین مراکز تجاری، اداری، خدماتی شهر قرار گرفته‌اند از این رو می‌توان قسمت مرکزی شهر را به‌عنوان Down town معرفی کرد. از این رو عوامل اقتصادی نیز از جمله عواملی است که سازمان فضایی شهر ایلام از آن متأثر است.

ساختار کالبدی، فعالیت‌ها و عملکردها: ساختار کالبدی شهر ایلام عبارت‌اند از عناصری که شالوده اساسی شهر را شکل داده‌اند که بر شکل‌گیری و سازمان فضایی شهر تأثیرگذار هستند. این عناصر عبارت‌اند از: خیابان‌ها، میدان‌ها، مغازه‌ها، مساکن، عناصر ارتباطی، مبلمان‌های شهری، تأسیسات و تجهیزات، فضاهای سبز، خطوط شبکه معابر (شامل شریان‌های درجه‌یک و دو و معابر جمع و پخش‌کننده و کوچه‌های دسترسی محلی)، نظام تقسیمات کالبدی شهر متشکل از مناطق و محلات عرفی، گره‌های ترافیکی و فعالیتی، پراکنش فضایی کاربری‌های خدماتی در سطح نواحی و محلات و ... به‌طور کلی سازمان فضایی شهر ایلام انعکاسی از نحوه و چیدمان این عناصر در سطح شهر می‌باشد. از نظر تراکم بیش‌ترین تراکم کاربری‌های خدماتی در مرکز شهر واقع شده است. سرانه کاربری مسکونی بیشترین سهم را در مجموع کاربری‌ها به خود اختصاص داده است.

از دیگر متغیرهای که بر سازمان فضایی شهر ایلام تأثیر دارد ابعاد و چارچوب‌های فعالیت‌ها و شعاع عملکردها در سطح شهر می‌باشد. وضعیت موجود ترکیب کاربری‌ها در سطح شهر که نشانگر نوعی عدم تعادل در ترکیب کاربری‌های مختلف در میان مناطق و نواحی شهری است بدین صورت که، قسمت مرکزی شهر با دارا بودن ویژگی تجاری- خدماتی شعاع عملکردی آن شهری- فرا شهری است این هویت عملکردی را به‌وضوح در بازارچه میدان ۲۲ بهمن و همین‌طور در خیابان منتهی به میدان سعدی که بیشتر مطب پزشکان و بیمارستان امام خمینی در آن مستقر است می‌توان مشاهده کرد. سایر محلات شهر دارای عملکرد عمدتاً مسکونی در مقیاس محله‌ای می‌باشند.

در نشست‌گاه جغرافیایی سکونتگاه‌های غیررسمی در ارتباط با شهر و حوزه استقرار آن‌ها در حاشیه کوه‌های مرتفع و بلندی که شهر ایلام را احاطه نموده‌اند و بازتاب فضایی حاصل از این شکل‌گیری، چشم‌انداز شهر ایلام را نامطلوب جلوه داده که این امر بر زیست‌پذیری شهر تأثیرگذار می‌باشد. از نظر سیما و منظر شهری، شهر از درهم‌آمیختگی و نازیبایی بصری رنج می‌برد. جایگاه و رابطه شهر با حوزه نفوذ و استان‌های اطراف و شعاع کم عملکرد فعالیت شهر ایلام به سایر شهرهای اطراف، عدم توازن کاربری‌های شهری، عدم جذابیت‌های گردشگری، نحوه تراکم جمعیتی و فعالیت‌ها در محلات، کمبود زیرساخت‌های اساسی، قرارگیری در فضایی بسته از نظر موقعیت جغرافیایی، تحولات و جابجایی‌های جمعیتی در اثر جنگ تحمیلی و تبعات ناشی از آن از جمله رشد و گسترش محلات فاقد برنامه و درنهایت توسعه فضایی شهر، عدم وجود فرهنگ متناسب با

کاربری‌های نوین شهری همگی از عوامل درونی هستند که بر سازمان فضایی شهر ایلام تأثیرگذار می‌باشند. لازم به ذکر است که مشخصه‌های برجسته‌ای که از هویت‌بخشی و خوانایی بیشتری برخوردارند در شهر وجود دارد از جمله: قلعه والی، میدان‌های ۲۲ بهمن - شهید کشوری - شهدا - مادر، خیابان‌های اصلی شهر و ... که هر کدام نشانه‌های از شهر را می‌رساند.

ساختار سیاسی - اداری: استان ایلام، علاوه بر این که خود از تمرکزگرایی کشور و دوری از مرکز آسیب‌دیده است اما به نوعی اتفاق مذکور در مقیاس استان نیز به وقوع پیوسته است به عبارتی شهر ایلام به عنوان مرکز استان و بزرگ‌ترین شهر آن در پناه برنامه‌های تمرکزگرا، خود به یک نقطه نامتعادل کننده استان ایلام بدل شده است. و پدیده نخست شهری را که در چند دهه گذشته یکی از خصیصه‌های برجسته شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه می‌باشد در این استان نیز اتفاق افتاده است. بنابراین سازمان فضایی شهر ایلام انعکاسی از سطوح ملی در مقیاس کوچک‌تر است. از دیگر عوامل تأثیرگذار بر سازمان‌یابی فضایی شهر ایلام در این بخش، توجه ویژه نمایندگان شورای شهر به محلات خود است. طوری که در هر دوره‌ای از شوراها، توجه بیشتر به محلات خاصی صورت گرفته و بعضاً متناسب با محله زندگی برخی از اعضای شورای شهر ایلام، تغییراتی در سازمان فضایی شهر ایجاد شده است. شایان ذکر است طرح‌های شهری تهیه شده بدون مشارکت شهروندان و بدون توجه به نیاز و شناخت آن‌ها، عدم توان مالی شهرداری جهت مدیریت شهری ایلام، سرگشتگی مدیریت شهری و مشارکت محلی، ضعف فرهنگ شهری و در کل عدم شکل‌گیری شهر به معنای واقعی سازمان فضایی خاصی را بر شهر ایلام شکل داده است.

۲-۴- آزمون سنجش میزان همبستگی بین متغیرها

با توجه به این که پژوهش حاضر قصد دارد میزان اثرگذاری متغیر مستقل را بر متغیر وابسته بسنجد بنابراین از رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. با توجه به ضرورت استفاده از رگرسیون در ابتدا از طریق آزمون پیرسون، همبستگی میان متغیرها سنجیده شده است. نتایج به دست آمده میزان شدت همبستگی ۰/۹۵۱ برای مجموع دو متغیرها را نشان می‌دهد. بنابراین استدلال می‌شود که بین دو متغیر رابطه معناداری با شدت همبستگی بسیار قوی وجود دارد. رابطه سایر شاخص‌های متغیر مستقل بر متغیر وابسته در جدول شماره ۴ آمده است.

جدول ۳: ضریب همبستگی بین شاخص‌های سازمان‌یابی با متغیر زیست

شاخص‌های سازمان‌یابی فضایی	آماره‌های پی‌رسون	زیست پذیری
ساختار طبیعی	شدت همبستگی	۰/۸۹۷**
	P value	۰/۰۰۰
ساختار تاریخی	شدت همبستگی	۰/۹۲۹**
	P value	۰/۰۰۰
نظام اجتماعی - فرهنگی	شدت همبستگی	۰/۸۳۴**
	P value	۰/۰۰۰
اقتصادی	شدت همبستگی	۰/۹۲۶**
	P value	۰/۰۰۰
کالبدی و عملکرد و فعالیت	شدت همبستگی	۰/۹۰۴**
	P value	۰/۰۰۰
بیرونی	شدت همبستگی	۰/۹۵۰**
	P value	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش

یکی از دیگر از پیش‌فرض‌های رگرسیون خطی این است که توزیع داده‌های متغیر وابسته باید نرمال و یا نزدیک به نرمال باشد. برای پی بردن به این امر از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف استفاده شده است. نتایج آزمون نشان داد که توزیع داده‌ها نرمال می‌باشد.

جدول ۴. آزمون کولموگروف متغیر وابسته

زیست پذیری		
N	50	
Normal Parameters ^{a,b}	Mean	113/9200
	Std. Deviation	17/51366
Most Extreme Differences	Absolute	0/077
	Positive	0/063
	Negative	-0/077
Test Statistic	0/077	
Asymp. Sig. (2-tailed)	0/200 ^d	
a. Test distribution is Normal.		
b. Calculated from data.		
c. Lilliefors Significance Correction.		
d. This is a lower bound of the true significance.		

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۳-۴ - تأثیر متغیر مستقل بر وابسته با استفاده از آزمون رگرسیون خطی

در جدول شماره ۶ نشان داده شده است که مقدار ضریب تعیین تعدیل شده برابر با ۰/۹۰۲ است که نشان می‌دهد متغیر مستقل توانسته است ۹۰,۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کند. مابقی تغییرات تحت تأثیر متغیرهای خارج از مدل می‌باشد.

جدول ۵: میزان R به دست آمده برای متغیر مستقل

Model Summary ^b				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	0/951	0/904	0/902	1/094
a. Predictors: (Constant), سازمان یابی				
b. Dependent Variable: زیست پذیری				

مأخذ: یافته‌های پژوهش

همچنین جدول شماره ۷ تجزیه واریانس رگرسیون را نشان می‌دهد. مقدار به دست آمده F (۴۵۲,۵۲۱) نشان می‌دهد متغیرهای مستقل از قدرت تبیین بالایی برخوردار بوده و قادرند به خوبی میزان تغییرات و واریانس متغیر وابسته را توضیح دهند. به عبارتی مدل رگرسیونی پژوهش مدل خوبی است و به کمک آن می‌توان تغییرات متغیر وابسته را تبیین نمود.

جدول ۶: آزمون F برای سنجش ارتباط معناداری بین متغیرهای مستقل و وابسته

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	541/393	1	541/393	452/521	0/000 ^b
	Residual	57/427	48	1/196		
	Total	598/820	49			
a. Dependent Variable: زیست پذیری						
b. Predictors: (Constant), یابی سازمان						

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۸، جدول ضریب رگرسیون است. قسمت اول جدول ضرایب استاندارد نشده و قسمت دوم ضرایب استاندارد شده، قسمت سوم آزمون t و قسمت چهارم سطح معنی داری را نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است ضریب رگرسیونی استاندارد شده برای متغیر سازمان‌یابی فضایی ۰,۹۵۱ در سطح خطای کمتر از ۰,۰۱ معنی دار است بنابراین می‌توان گفت که متغیر سازمان‌یابی فضایی بر زیست پذیری شهر ایلام اثرگذار است. مدل رگرسیونی برآورده شده بر اساس ضرایب رگرسیونی استاندارد شده به صورت زیر است:

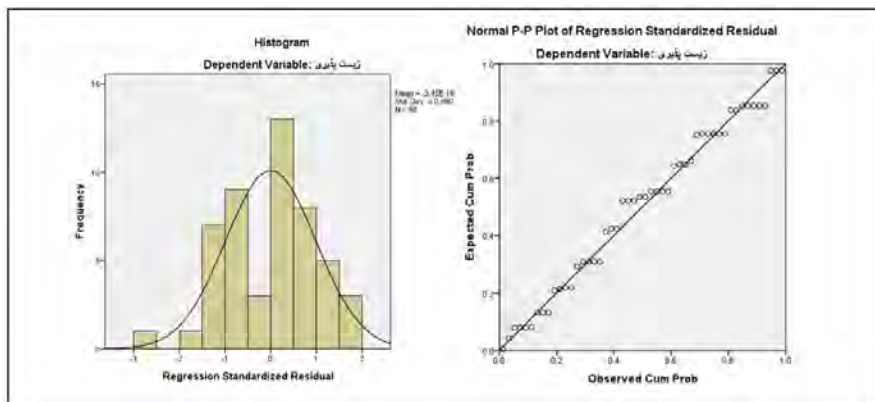
سازمان‌یابی فضایی ۰,۹۵۱ - زیست‌پذیری

جدول ۷: پیش‌بینی شدت تأثیرگذاری متغیرهای مستقل بر زیست‌پذیری

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-2/973	0/764		-3/892	0/000
	سازمان یابی	0/661	0/031	0/951	21/273	0/000
a. Dependent Variable: زیست پذیری						

مأخذ: یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در نمودار زیر ملاحظه می‌گردد، بین متغیر مستقل و متغیر وابسته رابطه وجود دارد. بر اساس این نمودار، تقریباً هر مورد از احتمال تجمعی مشاهده‌شده با احتمال تجمعی مورد انتظار هم‌اندازه است و نقاط روی خط قطر می‌افتند، به عبارتی، انحراف نقاط از خط کم‌تر است.

شکل ۲. نرمال بودن باقیمانده‌ها و معادله رگرسیون جهت بیان اثر سازمان‌یابی فضایی بر زیست‌پذیری شهر ایلام

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷)

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

طی سالیان اخیر، انگاره زیست‌پذیری به‌مثابه چارچوبی مناسب برای ارزیابی کیفیت شرایط زندگی در شهرها مورد توجه و استقبال صاحب‌نظران و محققان قرار گرفته است و از آنجائی که عوامل بسیاری از جمله سازمان‌یابی فضایی بر زیست‌پذیری اثرگذار می‌باشند پژوهش حاضر نیز تلاش دارد تا با استفاده از رهیافت مذکور و با بررسی شاخص‌های مناسب وضعیت زیست‌پذیری شهر ایلام را بسنجد. در این راستا شاخص‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی با گویه‌هایی مرتبط به‌عنوان شاخص متغیر مستقل و شاخص‌های سازمان‌یابی فضایی به‌عنوان شاخص‌های متغیر وابسته برای بررسی میزان تأثیرگذاری متغیر مستقل بر وابسته استفاده شد. بدین منظور از آزمون‌های چون همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی بهره گرفته شد. نتایج همبستگی پیرسون نشان داد بین شاخص سازمان‌یابی فضایی و زیست‌پذیری به میزان $0/951$ رابطه معناداری با شدت بسیار قوی وجود دارد. از میان شاخص‌های سازمان‌یابی فضایی در ابتدا عوامل طبیعی از جمله تأثیرگذارترین عوامل بر زیست‌پذیری شهر ایلام بوده و در مراتب بعدی عوامل تاریخی، اجتماعی، کالبدی و فعالیت‌ها و درنهایت ساختار اقتصادی با میزان ضرایب همبستگی متفاوت قرار دارد. در بخش دیگر پژوهش که به بررسی میزان اثرگذاری متغیر مستقل بر وابسته پرداخته شده از آزمون رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. نتایج آزمون نشان داد که مقدار ضریب تعیین تعدیل‌شده

برابر با ۰/۹۰۲ است که بر اساس آن متغیر مستقل توانسته است ۹۰,۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کند و مابقی تغییرات تحت تأثیر متغیرهای خارج از مدل می‌باشد. بنابراین با توجه به نتایج حاصل از آزمون‌های صورت گرفته می‌توان گفت در درجه اول شاخص‌های طبیعی به دلیل طبیعت بکر و اقلیم مناسب، وجود خاک حاصلخیز و دسترسی به آب و همین‌طور توپوگرافی متناسب با بافت شهر بر زیست‌پذیری شهر اثرات مثبتی داشته است. در مرحله بعد شاخص‌های کالبدی نقش مؤثری بر زیست‌پذیری شهر ایلام دارند. وجود دسترسی‌های مناسب به کاربری‌ها، حمل‌ونقل و بازار خرید در کنار خیابان‌های تجاری و تأسیسات و تجهیزات مناسب شهری و طراحی معابر و ... موجبات ارتقاء زیست پذیری را فراهم نموده است درحالی‌که شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی به خاطر نبود رونق اقتصادی و کمبود شغل و درآمد نامناسب و عدم تنوع در فعالیت‌های تجاری، نبود مشارکت و تعاملات مناسب بین ساکنین و ساختار اجتماعی با غلبه بر نگاه قومی و قبیله‌ای و به تبع شکل‌گیری محلاتی متأثر از آن... باعث نزول زیست پذیری در شهر ایلام گردیده‌اند. درنهایت می‌توان گفت از میان شاخص‌های موردبررسی شاخص طبیعی بیشتر از سایر شاخص‌ها موجب زیست پذیری و وابستگی و ماندگاری ساکنین به شهر ایلام شده است و سایر شاخص‌ها نقش کمتری بر احساس تعلق مردم نسبت به شهر ندارند تا جایی که بعضی شاخص‌ها همچون شاخص اقتصادی تأثیر منفی نیز بر پایداری و زیست پذیری شهر ایلام دارد. از این رو نتایج این پژوهش با یافته‌های خراسانی و ضرغام فرد (۲۰۱۷) همسو است. نویسندگان این پژوهش به رابطه معنادار بین عوامل فضایی بر زیست‌پذیری روستاهای شهرستان ورامین پی برده‌اند. اما با یافته‌های شاهپوندی و دیگران (۱۳۹۴) که به بررسی ویژگی‌های کالبدی و تأثیر آن بر زیست پذیری پرداخته‌اند همسو و هم جهت نیست زیرا در این پژوهش نگارندگان شاخص اقتصادی را مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر دل بستگی ساکنان و دلیل اقامت در محله مورد مطالعه را می‌دانند این در حالیست که نتایج مطالعه حاضر شاخص طبیعی را مهم‌ترین دلیل زیست پذیری شهر ایلام می‌داند. به طور کلی با توجه به نتایج این پژوهش و مقایسه آن با دیگر نتایج تحقیقات بررسی شده بر روی عامل مؤثر بر زیست‌پذیری شهرها می‌توان گفت که عوامل و شاخص‌های مشترکی همچون اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی بر روی زیست‌پذیری تأثیر گذارند، اما میزان اهمیت این شاخص‌ها در شهرها نسبت به بهم متفاوت است.

در خاتمه شایسته است در راستای تأمین و ارتقاء زیست‌پذیری شهر ایلام با بهره‌گیری از شاخص‌های موردبررسی و نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل داده‌ها پیشنهادهایی ارائه گردد:

- با توجه به اینکه شاخص اقتصادی از جمله شاخص‌های موردبررسی بود که بیش‌ترین تأثیر منفی بر زیست پذیری شهر ایلام داشته است لذا نیاز است مسئولین امر بیشتر به وضعیت اقتصادی و تزریق اعتبارات لازم جهت پویایی فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در نظر داشته باشند.
- سرمایه‌گذاری در بخش‌های خصوصی و عمومی جهت اشتغال‌زایی.

- ساماندهی بازارهای محلی به‌ویژه بازارچه واقع در میدان ۲۲ بهمن جهت جلوگیری از ترافیک و ازدحام بیشتر.

- شکل‌گیری انجمن‌های مردمی جهت مشارکت بیشتر افراد و تعاملات بین آن‌ها.

- در جهت ارتقاء سازمان فضایی شهر به ساختار هویتی محلات شهر از جمله قلعه والی، و مشخصه‌های برجسته کالبدی توجه گردد، چراکه تأکید و توجه به این عناصر نشانه‌ای و هویت‌بخش به ارتقای کیفیت کالبدی و تعلق مکانی و در نتیجه تأثیر بر زیست‌پذیری خواهد داشت.

- پخشایش کاربری‌های متمرکز شده در مرکز شهر و تزریق کاربری‌های خدماتی و اجتماعی موردنیاز به محله‌های حاشیه‌ای شهر در راستای تأمین سرزندگی چراکه این امر در درازمدت موجبات وابستگی و تعلق مکانی افراد به محلات خواهد شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. امانپور، سعید، و سجادیان، مهیار، (۱۳۹۵). مذاقه ای اسیب شناسانه بر سازمان یابی فضایی و مدیریت کلانشهر تهران منطبق بر رهیافت‌ها و رهنمودهای منبعث از آرمان مدیریت یکپارچه در کشور، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم انداز زاگراس، سال هشتم، شماره ۳۰، صص: ۱۲۴-۸۷.
۲. انصاری لاری، احمد؛ نجفی، اسماعیل؛ نوربخش، سیده فاطمه، (۱۳۹۰). قابلیت‌ها و محدودیت های ژئومورفولوژیکی توسعه فیزیکی شهر ایلام"، مجله آمایش محیط، سال ۴، شماره ۱۵، صص: ۱-۱۶.
۳. ایراندوست، کیومرث؛ عیسی‌لو، علی اصغر؛ بهزاد شاهمرادی، (۱۳۹۴). شاخص‌های زیست‌پذیری در محیط‌های شهری (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر قم)، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، سال ۴، شماره ۱۳، صص: ۱۲۰-۱۰۲.
۴. بندر آباد، علیرضا، (۱۳۹۰). شهر زیست پذیر از مبانی تا معنا، چاپ اول، انتشارات آذرخش، تهران
۵. پاکزاد، جهانشاه، (۱۳۸۶). مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، چاپ دوم، انتشارات شهیدی، تهران.
۶. حیدری، تقی، (۱۳۹۵). تحلیل زیست‌پذیری بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر زنجان)، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، رساله دکتری تخصصی.
۷. خراسانی محمد امین، (۱۳۹۱). تبیین زیست پذیری روستاهای پیرامون شهری با رویکرد کیفیت زندگی (مطالعه موردی: شهرستان ورامین)"، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، رساله دکتری تخصصی.
۸. منتظری، مرجان؛ جهانشاه لو، لعل؛ ماجدی، حمید، (۱۳۹۶). تحولات ساختار کالبدی - فضایی شهر یزد و عوامل موثر بر آن، نشریه مطالعات محیطی هفت حصار، سال ۶، شماره ۲۱، صص: ۲۷-۴۲
۹. رشیدی ابراهیم حصار، اصغر؛ موحد، علی؛ تولایی، سیمین؛ موسوی، میرنجف، (۱۳۹۵). تحلیل فضایی منطقه کلانشهری تبریز با رویکرد زیست‌پذیری، فصلنامه فضای جغرافیایی، سال شانزدهم، شماره ۵۴، صص: ۱۷۶-۱۵۵.
۱۰. ساسانپور، رزانه؛ تولایی، سیمین؛ جعفر اسد آبادی، حمزه، (۱۳۹۳). قابلیت زیست پذیری شهرها در راستای توسعه پایدار شهری (مورد مطالعه کلانشهر تهران)، فصلنامه علمی پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیای ایران، شماره ۴۲، سال ۱۲، صص: ۱۲۹-۱۵۷.

۱۱. سلیمانی مهنرجایی، محمد؛ تولایی، سیمین؛ رفیعیان، مجتبی؛ زنگانه، احمد، خزائی‌نژاد، فروغ، (۱۳۹۵)، زیست‌پذیری شهری: مفهوم، اصول، ابعاد و شاخص‌ها، پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۴، شماره ۱، صص: ۵۰-۲۷.
۱۲. شاه‌یوندی، احمد؛ قلعه‌نویی، محمود؛ علی‌پور اصفهانی، مریم، (۱۳۹۴). بررسی ویژگی‌های کالبدی و اثرگذاری آن بر سرزندگی و زیست‌پذیری محله‌های قدیم شهری (نمونه موردی محله سنبلستان اصفهان)، دو فصلنامه مرمت و معماری ایران، دوره ۵، شماره ۹، صص: ۲۷-۱۳.
۱۳. شمعی، علی؛ ساسان پور، فرزانه؛ سلیمانی، محمد؛ احدنژادروشتی، محسن؛ حیدری، تقی، (۱۳۹۵). تحلیل زیست‌پذیری بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر زنجان)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۸، شماره ۴، صص: ۷۹۹-۷۸۳.
۱۴. فتحعلیان، معصومه و پرتوی، پروین، (۱۳۹۰). مطالعه تطبیقی کیفیت زندگی در بافت‌های خودرو و برنامه‌ریزی شده (مورد پژوهی قائمیه و واوان)، نشریه مطالعات تطبیقی هنر، سال اول، شماره اول، صص: ۱۰۸-۹۱.
۱۵. میثاقی، سید محمود و روحانی قادیکلانی، محسن (۱۳۹۳)، "اصول سازماندهی فضایی بافت‌های شهری برخوردار از عناصر شاخص مذهبی؛ مطالعه موردی: امام زاده عباس ساری و امام زاده اسماعیل قائم شهر"، نشریه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، پژوهشکده فرهنگ هنر و معماری جهاد دانشگاهی، تهران، شماره ۱۵، صص: ۹۸-۸۷.
16. Andrews, C. I (2001) "Analyzing quality – of – place Environment and Planning B": **Planning and Design**, 28 (2): 201- 217.
17. Burden, D & Litman, T (2011) "America needs complete streets". Institute of Transportation Engineers (ITE), 81 (4): 36- 43.
18. Dajian Zhu & Peter. P (2013) "World Expo and Urban Life Quality in Shanghai in Terms of Sustainable Development", **Chinese Journal of Population, Resources and Environment**, 4 (1):15- 22.
19. Kashef. M, (2016), "Urban Livability across disciplinary and professional boundaries", **Frontiers of Architectural Research**, 5 (2): 239-253.
20. Khorasani. M & Zarqhamfard. M. (2016), "Analyzing the Impacts of Spatial Factors on Livability of Peri-Urban Villages Social Indicators Research An International and Interdisciplinary", **Journal for Quality-of-Life Measurement** 136 (2): 693-717.
21. Larice, Michael (2005) "Great Neighborhoods: **The Livability and morphology of High density neighborhoods in Urban North America**", Doctor of Philosophy in City and Regional Planning, UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY, Professor Michael Southworth, lauby Jasmine & Hashim, Ahmad Hariza (2010), livability dimensions and attributes: their relative important the eyes of neighborhood residents, journal of construction in developing countries.
22. Marans, R. W. (2012), "Quality of urban life studies: an overview and implications for environment – behaviour research". **Procedia – Social and Behavioral Sciences**, 35 (3): 9 -22.
23. Matthias Ruth & Rachel S. Franklin (2013), "livability for all? conceptual limits and practical implications", **Journal Applied Geography**, 14: 18-23.

24. Murgas.F, Klobucnik. M (2016) “Does the quality of a place affect well – being?” **Ekologia (Bratislava)**, 35 (3): 224 – 239.
25. Murgas, F & Klobucnik (2018) “Quality of Life in The City, Quality of Urban Life or Well – Being in The City: Conceptualization and Case Study”, **Ekologia (Bratislava)**, 37 (2): 183- 200.
26. Marans, R.W. & Stimson R. (2011),” **Investigating quality of urban life”. Theory, methods, and empirical research**, Social Indicators Research Series) (9789400717411.
27. Murgas, F (2016) “Geographical conceptualization of quality of life. **Ekologia (Bratislava)**”, 35 (4): 309 – 319.
28. Omuta, G E (1998) “The quality of urban life and the perception of livability: A case study of neighbourhoods in benin city Nigeria”. **Social Indicators Research**, 20 (4): 417 – 440.
29. Okulicz,A (2011), “City Life: Rankings (Livability) versus Perceptions (Satisfaction)”. **Social Indicators Research**, 110 (2): 433 - 451.
30. Peil, M. (998), “African urban life: Components of satisfaction in sierra Leone”, **Social Indicators Research**, 14 (3): 363 – 384.
31. Pacione, M (2003) “Urban environmental quality and human wellbeing - a social geography perspective”, **Landscape and Urban Planning**,65 (1-2): 495 – 514.
32. Perogordo Madrid, Daniel (2007) **The Silesia Megapolis**, European Spatial Planning.
33. Rondinelli, Denis, (1985),”**Applied Methods of Regional Analysis: The Spatial Dimensions of Development Policy**”, USA, Vestriw Press.
34. Santos, L. D & Martins. I, (2007), “Monitoring urban quality of life: the porto Experience”, **Social Indicators Research**, 80 (?): 411- 425.
35. Wiedmann, F, Salama, M. A & Thierstein, A. (2012),” Urban Evolution of the City of Doha: An Investigation in to the Impact of Economic Transformations on Urban Structures”, **METU Journal of the faculty of Architecture**, 29 (2): 35- 61.
36. Wheeler, S., (2005), “**Livable communities: creating safe and livable Neighborhoods, town and region in california**”, POWERED BY THE California Digital Library, University of California.